

Boghandlerne på Børsen

Af Otto Andersen

Ved Christian IV's regeringsovertagelse var København en lille by med sine 25.000 borgere indeklemmt bag voldene; men kongen ønskede at gøre byen til en storstad, hvor datidens voksende handelsmuligheder kunne komme til fuld udnyttelse, og lod ikke forholdene udvikle sig af sig selv. Ludvig Holberg skriver i sin Danmarks Riges Historie om kongens initiativ til handelens fremme: »Og er det just dette, som man hos denne store Regent mest maa admirere; thi hvad han selv inventerede exequerede han selv«.

Fra sin Londonrejse i 1606 kendte Christian IV Børsen i denne by, og fra et maleri på Frederiksborg Børsen i Amsterdam. Begge disse var indrettede som klosterbygninger med åbne gårde omgivet af buegange, hvor købmændene købslog. I byggemæssig henseende har disse børser (af hollandsk beurs: pengesæk) altså ikke været forbillede for Christian IV's lange børserbygning. Johannes Werner hælder i sin bog »Børsen« til den teori, at rådhuset i Emden snarere har været forbillede. Det var en bygning i to stokværk, hvoraf det nederste blev udlejet til handelsboder. Skikken med at indrette varehaller i byerne går i Frankrig, Nederlandene og Tyskland tilbage til middelalderen. Sådanne varehuse eller Kaufhäuser, som de hed i Tyskland, var i reglen i to etager, og i den nederste falbødes billigere varer. Købmændene kunne i disse offentlige varehaller leje stader, hvor de fremlagde deres varer i kasser, på tysk »Laden«, hvorfra f. eks. betegnelsen »boglade« stammer. Den omrejsende bogfører medbragte bøgerne i »Buchladen«.

Medens de middelalderlige varehaller var indrettede som klædehuse, linnedhuse, kornhuse etc., blev det i 1500-årene skik at udleje rådhusene til kræmmere med forskellige varer. Henrik IV havde for at fremme handelen i Paris udlejet stader i Louvre bl. a. til bogtrykkere, urmagere, vævere

o. a., senere flyttedes handelsboderne til Palais Royal. I London var der boder i Westminster Hall, og St. Paul's Churchyard var en tid centrum for Londons boghandel. Den kendte nederlandske forlægger Louis Elzevier lejede i 1594 to stader i Groote Zaal i Binnenhof i Haag, som på den tid var begyndt at blive udlejet til handlende.

Tanken om at skaffe København en varebørs har antagelig beskæftiget Christian IV flere år, før han 1619 realiserede planen. Kongen valgte et sumpet areal nær ved slottet og besluttede sig for en lang bygning med kanaler på begge langsider, således at varer kunne sejles helt ind til huset, der blev 203 alen langt og 33 alen bredt. På sydsiden, hvor nu Slotholmsgade ligger, blev gravet en kanal, børsgraven, der først i midten af 1800-årene blev tildækket.

Stuen eller kældrene, som de også kaldtes, da de ligger lidt under gade-niveau, havde plads til boder og lagerrum beregnet til grovere varer. Loftet var reserveret til kongens kornlager. Den mellemliggende første sal havde indgang ad børsrampen, hvorfra man kom ind i en lille vestibule; der var et kontor i hvert af de fire hjørner; hele det øvrige enorme lokale var beregnet til boderne. Der var ingen trappeforbindelser mellem stuen og førstesalen.

I nederste etage var indrettet 20 boder eller pakrum til hver side, med indgang fra gaden gennem de buede døre, der ses endnu. To modliggende boder havde indbyrdes forbindelse tværs gennem bygningen, og der kunne udlejes en halv eller en hel bod. Udlejningen af disse kælderboder er vistnok begyndt 1628.

Førstesalens 36 boder blev ikke færdige til udlejning før 1631. De lå to og to langs midten af salen med brede gange på siderne. En tømrermester har hævet penge »for en deel Kramboder at ophugge langs igiennem den nye Børs«, det vil altså sige, at boderne antagelig har været opbygget med hylder, reoler, borde etc.; langs vinduerne kunne også indrettes mindre boder, men disse måtte lejerne selv forsyne med fornødent inventar. Børsen blev ikke færdigbygget før 1640.

De københavnske købmænd var til at begynde med meget tilbageholdende med at leje boder. Christian IV bestemte derfor, at alle handlende fra udlandet skulle fremvise varer på Børsen og kun dér. Trediveårskrigen havde lammet den tyske boghandel, og de hollandske boghand-

Bogførere med bogbod på marked o. 1645. Kobberstik fra Wagner:
Theatrum Europaeum.

lere og forlæggere greb chancen og lejede boder på Børsen. Allerede i 1620erne havde hollandske bogførere falbudt deres bøger i København i et sådant omfang, at de københavnske boghandlere i 1624 klagede til konsistorium over, at de fremmede boghandlere blev i byen »ud over al rimelighed«.

De driftige Elzevierer i Leiden samt Amsterdam-boghandleren Johan Janszoon var blandt de første, der fik boder på Børsen. Louis Elzevier besøgte selv København i 1632 og atter i 1634 og 1637; han efterfulgtes som rejsende af Nicolaas Schouten. Efter dem rejste også Johannes og siden Daniel Elzevier til København. Når de ikke selv var i byen, blev deres boder tilset af den bekendte bogtrykker-forlægger Melchior Martzan. Elzeviererne fortsatte med at drive handel på Børsen indtil 1652. Deres

bod var meget søgt, og de bragte hvert år nye forsyninger af landkort og de nyeste bøger.

Janszoon havde en meget omfattende forretning med Norden og fik tilladelse til at oprette et trykkeri i Stockholm. Men der er flere hollandske bogførere på Børsen i de år. I Sophie Brahes regnskabsbog findes nogle betydelige poster anført: »Betalt en Hollænder Bogfører for Bøger efter Registers Lydelse 264 Rdl.« (1632), »Bogfører Elzevier af Holland for Bøger 120 Rdl.« og »Johan Johansen [Janszocn], Bogfører til Amsterdam for Bøger 8 Rdl.«

I sin meget interessante rejsebeskrivelse fra besøget i København (1634) som den franske gesandts sekretær fortæller Charles Ogier (Det store Bilager i København 1634, Memoirer og Breve bd. 20) om flere besøg på Børsen, således 16. aug.: »Om eftermiddagen spadserede jeg på det, som kaldes Børsen, som er delt i to lange gange, hvor alt, hvad der hører til stads og pynt for mænd og kvinder, er at få tilkøbs. Det er en ny og meget prægtig bygning, hvor der kommer fine folk, såvel mænd som fruentimmer. Også bøger er tilfals her, som Hollændere hvert år bringer fra Leyden.«

Det var en modesag at gå på Børsen ikke alene for at handle, men for at spadsere og træffe bekendte. Det bekræftes af en dagbogsnotits af Ogier, der d. 21. aug. »besøgte bogførerne, hos hvem de lærde herrer ofte mødes«. Bogførerne holdt også til i kirkerne, og d. 4. septbr. skriver Ogier: »Jeg beså bogladerne i Vor Frue Kirke; thi kirkens kapeller bruges her til den slags handel. Titlerne på både de latinske og tyske bøger er så lystige og lattervækkende, at den, som vilde samle en fortegnelse over dem, kunde skrive en morsom satire«. En snes år senere forbydes boghandel i kirkerne »på det kirken ej ved verdslig handels drivelse skal vanhelliges og profaneres«, men da havde Børsen samlet en stor del af bogsalget i København indenfor sine mure.

Ogier træffer mange fornemme personer under sine besøg på Børsen: »Jeg gik på Børsen med Ulfeld og hilste dér på hans søster« og »Om eftermiddagen gik jeg op på Børsen for at blade i bøger og betragte andre ting og varer. Derhen kom også kongens døtre med kvindeligt følge«, og endelig: »da jeg var på Børsen i den Elzevierske boglade, tiltalte den berømte matematiker, Longomontanus, en fordums discipel og ven af

Il Gravelot inv.

N. le Miro Sculp.

Salgsboder i Palais Royal i Paris med en bogbod til venstre.
Kobberstik af Gravelot til Corneilles La Galerie du Palais, 1767.

Tycho Brahe, mig og sagde, han havde lyst til at sende nogle matematiske skrifter til Frankrig«.

Børsen udviklede sig efterhånden til en god forretning. Ingen fremmede kom til byen, uden at de skulle se den mærkelige bygning med de brogede varer i boderne og de mange spadserende i børssalen. Efterhånden bredte boderne sig endda udenfor, og ved rampens fod havde bl. a. bagere brødudsalg. I den ene ende af stueetagen var en tid indrettet et udskænkningsted. Endnu er bevaret en rest af en kælderbod. Den er hvidkalket med hvælvet loft, hvori ses en krog, der kan have været benyttet til tranlygten. Det var forbudt at bruge åbent lys i bygningen.

I 1642 bortlejede Christian IV Børsen til borgmester på Christianshavn, købmand Jacob Madsen for 5 år, og i 1647 solgte Ulfeldt på kongens vegne hele Børsen til ham; efter Madsens død overtog enken boet; men Børsen voldte hende bekymringer og store omkostninger til bygningens vedligeholdelse, der dog ikke har været tilstrækkelig. I 1668 stod 25 boder ledige, og det var hende sikkert en lettelse, at Frederik III i 1669 overtog bygningen, der nu var i en skrækkelig forfatning, hvilket bl. a. skyldtes, at kongen under belejringen havde beordret blyet taget af karnapperne og store dele af taget, således at bygningen i længere tid delvis havde været uden tag. Det er forståeligt, at købmændene flygtede fra Børsen, sådan som forholdene havde udviklet sig.

I 1669 lod kongen bygningen underkaste en reparation, der bl. a. omfattede 37 gulve i kramboderne, men først under Christian V lykkedes det at skabe lidt bedre forhold på Børsen. I et reskript fra 1671 beordres nødvendig reparation, hvilket dog ikke frugtede meget, for i 1680 bestemmer kongen, at de, der vil leje boder og selv reparere dem, skulle have et halvt års leje frigivet. I 1685 overdrog kongen Børsen til Søkvæsthuset, som gennem 90 år måtte røgte det byrdefulde hverv at vedligeholde bygningen.

I 1686 blev det indberettet, at »i Børsen er ikke et Vindue helt. Kræmmerne behængte dem med Maatter og Pjalter, hvilket vanhælder Huset og giver de lejende Afsky i Stedet for det skulde være begærligt og behageligt af de handlende«. Og i 1695 hedder det, at nu måtte Børsen repareres, »saafremt dennes ganske Ruin ikke skal være at befrygte«. En del mindre reparationer blev foretaget. Gentagne gange i årenes løb var

restaureringer påkrævet, således i 1702–04, 1721 og 1730, indtil en mere gennemgribende restaurering fandt sted i 1745; men det blev ikke den sidste. Den skønne bygning dækkede i et par sekler over megen brøstfældighed, men den var også ude for hård belastning og hårdt slid.

Efter at hollænderne ophørte med at holde bogboder på Børsen, var der vistnok i en årrække ikke boghandlere af betydning, førend Daniel Paulli i 1672 oprettede sin bogbod. Han var søn af botanikeren Simon Paulli, forfatteren til *Flora Danica*, som førnævnte universitetsbogtrykker Melchior Martzan i 1648 trykte og udgav. Efter nogle boghandlerår i Tyskland fik han 1665 bestalling som kgl. Majestæts bogfører og åbnede en boghandel på hjørnet af Skindergade, hvorfra han også drev forlagsvirksomhed og bl. a. udgav Kingos *Aandeligt Sjungekor*. I 1672 fik han avisprivilegium og var således den første, der udgav egentlige aviser her i landet med egne korrespondenter i udlandet. Desuden udgav han månedlige bogfortegnelser. Efter hans død fortsattes hans to boglader af enken og fra o. 1700 af sønnen H. C. Paulli. I en beretning fra 1722 hedder det: »København har for Tiden tre Boglader, nemlig Daniel Paullis to, af hvilke den ene er på Børsen og den anden tæt ved Frue Kirke, og saa Johan Chr. Rothes paa Købmagergade«. Boghandlerne på Børsen havde ret til at have en butik inde i byen foruden boden på Børsen.

I det store ildebrandsår 1728, da 1670 københavnske huse blev lagt i aske, åbnede Frantz Christian Mumme sin bogbod, der gennem 128 år skulle overleve en lang række boglader på Børsen. Daniel Paullis ophævedes 1741. Ved Mummets etablering frembød bygningen et sørgeligt skue. Mange boder stod tomme, og lejen for de øvrige boder var vanskelig at inddrive. I et andragende fra bodlejerne i 1744 anføres det, at Børsen var »saare brøstfældig baade paa Tag og Vinduer, Luger og Døre« og »Regnen faldt endog hastigt ned i Bogladerne, saaledes at Bøger og Papi-rer blev fordærvede«.

Året efter blev den store restaurering foretaget under ledelse af Nicolai Eigtvad, medens Laurids de Thurah som medlem af bygningskommissionen havde sin andel i den kyndige istandsættelse.

Alligevel må Børsen på Holbergs tid have været en attraktion. I komedien »Den 11. Juni«, der opførtes første gang 1723, lader han Studenstrup udbryde: »Hille mænd, hvilket Huus er ikke denne Børs!«, hvortil Hen-

rich svarer: »Ja, det er en skøn Bygning og her er i disse Boder, Monfrere seer indenfor, at bekomme alt hvad forlanges«. Og lidt senere udspilles denne lille scene:

EN DRENG (kommer ind med Bøger under Armen): Kjøber I smukke Bøger Mussiø:
 Altid være tilfreds. Aldrig være tilfreds? [To opbyggelsesskrifter].

STUDENSTRUP: Har du ikke Peer Paarses Krønike? Jeg er en Elsker af Krønikker, Fætter; jeg har Saxo Grammatica og Arendt Hvidtfeldts Krønike tilforn, men jeg holder mere af Peer Paarses Krønike; thi der er ingen Kobberstykker i de andre.

DRENGEN: Jo, her er en Peer Paars.

STUDENSTRUP: Hvad skal den koste?

DRENGEN: Fire Mark.

STUDENSTRUP: Gid du faae en Ulykke med dine 4 Mark, vil du have 8 Skilling?
 [Drengen gaaer bort og byder Bøgerne til andre, som gaaer og spadserer.]

STUDENSTRUP: De Karle kaste paa Nakken ad 8 Skilling; det er mare alt hvad den Bog er værd, thi der er nok en Hob Løgn derudi . . .

Holberg har selvfølgelig som alle andre i datidens København haft sin gang på Børsen, og han har kendt boghandlerne dér; de var jo hans kunder, selv om han yndede at beklage sig over dem. Det er måske ikke helt tilfældigt, at han lader en dreng og ikke en boghandler falbyde bøger.

I en af Mummets regnskabsbøger findes en konto for Herr Assessor Holberg som leverandør, begyndende Januarius 1738, hvor han er krediteret for levering af diverse bøger: 2 Kircke Historie, 1 Chronicke 3 Deele (formentlig Danmarks Riges Historie), 2 Comoedier, 2 Bergens Beskrivelse, 3 Natur- og Fölckerret [Folkeret], 2 Geographia. I marginen er anført: »habe Ihm 8 Marts 1740 alles bezahlt«. Det er en ret beskeden konto i forhold til de øvrige leverandørkonti; men Holberg solgte jo også sine bøger direkte til publikum, og børsboghandlerne førte især tysk litteratur.

Af nogle regnskabsbøger i stadsarkivet for årene 1737–43, 1737–46 og 1756–59, altså til Mummets død, fremgår det, at han havde en stor og fornem kundekreds. Af den første af disse kassebøger ses det, at Herr Konsistorialrath Schreiber, der under den store ildebrand 1728 mistede sit store bibliotek, skønt det for en sikkerheds skyld var flyttet ind i Sankt Petri kirke, påny fik samlet sig et anseligt bibliotek.

Tegning af Hans Tegner til Holbergs komedie »Den 11. Juni« (i den store Holberg-udgave 1883–88).

Kassebøgerne, der alle er ført på tysk, indledes efter gammel tysk skik med nogle fromme ord: Ist Gott mit uns, wer wird wider uns seyn«. Ved udgangen af 1739 hedder det:

Dem dreyeinigen Gott, Vater, Sohn und Heiligen Geist sey Lob, Preiss, Ehr und Dank gesagt vor dieses verflossenen Jahr verliehene Seegen von mir in Ewigkeit. Er helfe mir ferner um seiner väterlichen Barmherzigkeit Willen. Amen.

Og ved udgangen af 1740 skriver han således:

Gott, der reich ist von Barmherzigkeit, Ihm sey von mir Lob, Preiss, Ehr und Dank gesagt, für seinen mir dieses Jahr verliehenen reichlichen Seegen. Er gebe mir auch in Gnaden ein recht dankbares Herz um Jesu Christi Willen; so wird Er auch mein leiblichen Nothdurff ferner zu rathen wissen. Ihm sey Ehr in alle Ewigkeit.

I kassebøgerne findes flere konti for herboende boghandlere, den største synes Madam Rothes at have været. Mumme gav sig også af med forlagsvirksomhed; han udgav således i 1739 Brorson: Troens rare Klenodie.

Efter Mummets død 1759 fortsattes firmaet af Johann Friedrich Heineck og Johan Jacob Faber. Efter Heinecks død 1780 indtrådte Andreas Nitschke som Fabers kompagnon. Johann Jürgen Schubothe, hvis navn det gamle firma kom til at bære i mere end 100 år, blev født 14. maj 1761. Faderen, en tysk tjener, døde et par uger efter sønnens fødsel. Moderen giftede sig igen i 1772, og drengen kom i huset hos kammer tjener C. G. Goebel, som 1775 satte ham i lære i den Mummiske boghandel. På den tid var der flere ansete boglader på Børsen. Af tyske messe kataloger fremgår det, at G. C. Rothes Wittwe & C. G. Proffts kgl. Universitetsboghandel havde tre stader, nr. 11, 12 og 13, F. C. Pelts kgl. Universitetsboghandel ligeledes tre, nemlig nr. 22, 23 og 24, medens J. G. Rothes kgl. Hof- og Universitetsboghandel havde nr. 8 og endelig Mummets boghandel nr. 5.

J. G. Rothe havde ry for at være den ærligste at handle med. Der er efter ham bevaret flere breve til og fra Johannes Ewald. Den syge digter ville sælge eller borttuske sine skrifter til ham og skrev: »Gut Kauf, gut Kauf! zum wenigsten werden zehn Thaler mir heute viel geschmeidiger zum acoordiren machen, als sie es morgen thun werden«. Rothe, der blev kgl. Hof- og Universitetsboghandler, døde 1824 94 år gammel.

Ikke alle børsboghandlere var lige estimerede. Rahbek skriver et sted: »Hr. Proft og hans Lige d. v. s. ikke for ærekære og retsindige boghandlere«, og Det norske Selskab laver i en »Skikvise« dette vers om ham:

Den tyske Boghandler har en Skik,
som han fra tyske Brødre henter,
han andre Folkes Breve prenter,
og . . . være med saadan Skik.

Få år før Schubothé kom i lære, var forholdene på Børsen ikke tillokkende. I 1771 indgav børskommissær Rasmus Lycke en klage, hvori det hedder: »Pladsen, hvor Børssamling holdes, og af de Handlende er bekostet indrettet med derværende Piller, Stakitværk og Døre foruden Kontoret, er i det ene Hjørne urettelig optaget af den saakaldte Nyrenberger (Galanterikræmmer) og ellers rundt om paa Siderne og ofte langt ud paa Pladsen af Kræmmere besat med Dragkister, Borde, Kufferter, opsatte Sengesteder, store fyldte Uldsække m. v. Ja ofte blive slige Meubler malede der paa Stedet, saa de Forbigaaende er exponeret Skade paa deres Klæder. Ligeledes sker det som oftest just i Børstiden, at Snedkerdrengene og Andre, ja Børsens egne Arbejdskarle have deres Gjennemgang med Dragter og Andet, hvorved alle Døre aabnes, saa der maa retireres baade for deres Forbibærende og ligesaa for den igjennemstaaende Trækvind. Det er og sket en Tidlang, at en stor Del Artillerister hver Dag tager Gjennemtour midt under Samlingen til stor Uleilighed, og bliver ei allene Indgangen til Børsen, men endog Pladsen selv opfyldt af adskillige Sælgekoner med Kurve paa Armen, af Soldater og Matroser, af Løsgængere og ledige Personer, af Betlere og ryggesløse Børn, som driver og springer der omkring hele Tiden, kaster sig paa Bænkene, som de Handlende for dem selv have anskaffet, ligger som oftest udstrakt og sover, og ellers, som tidt høres og erfares, søger Leilighed til at stjæle af Folkets Lommer, og hvad de kan overkomme«.

Struensee tillod derefter, at der blev opkrævet en afgift ved auktionerne, så der kunne ansættes en mand til at holde orden og opsig.

Det er en gåde, hvordan børsboghandlerne under disse forhold har kunnet passe deres bod og føre deres sirligt skrevne bøger, men måske er de store protokoller fortrinsvis ført i bogladerne inde i byen.

Efterhånden er det dog blevet noget bedre. Bernstorff skrev i 1778: »Børsen er ikke til at kende, der gøres nu flere Forretninger paa een Dag end før paa tre«. Få år efter blev en stærkt tiltrængt reparation sat i gang, og atter i 1820erne blev bygningen istandgjort. Taget var dog stadig det svage punkt – efter sigende er det også i dag utæt.

På Schubothés tid var børssalen inddelt således: Fra den lille vestibule, flankeret af de to kontorer, kom man ind i købmændenes forsamlingsal, der havde 5 fag til hver side og var adskilt fra boderne ved et gitterværk

med 3 døre. Loftet blev båret af to rækker fritstående søjler. Hele midterpartiet med 26 fag til hver side var optaget af – som Thurah omtaler – »lutter Kram-Boder og Bøglader, hvor alt, hvad man ønsker og begierer, holdes fals«. De sidste 7 fag mod øst var optaget af Courantbanken.

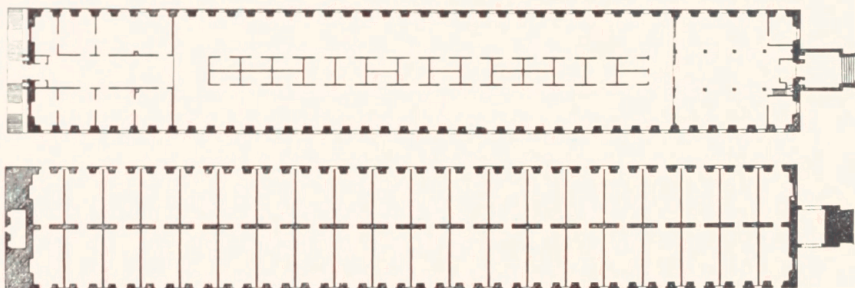
Børsen var stadig et meget søgt sted; borgerne yndede at promenerere her, og gangene mellem boderne var vel datidens strøg, hvor man kom for at se og blive set. En svensk rejsende Thor August Odenrantz, der i 1806 besøgte Nordsjælland og København, skriver i sin dagbog om sit besøg på Børsen:

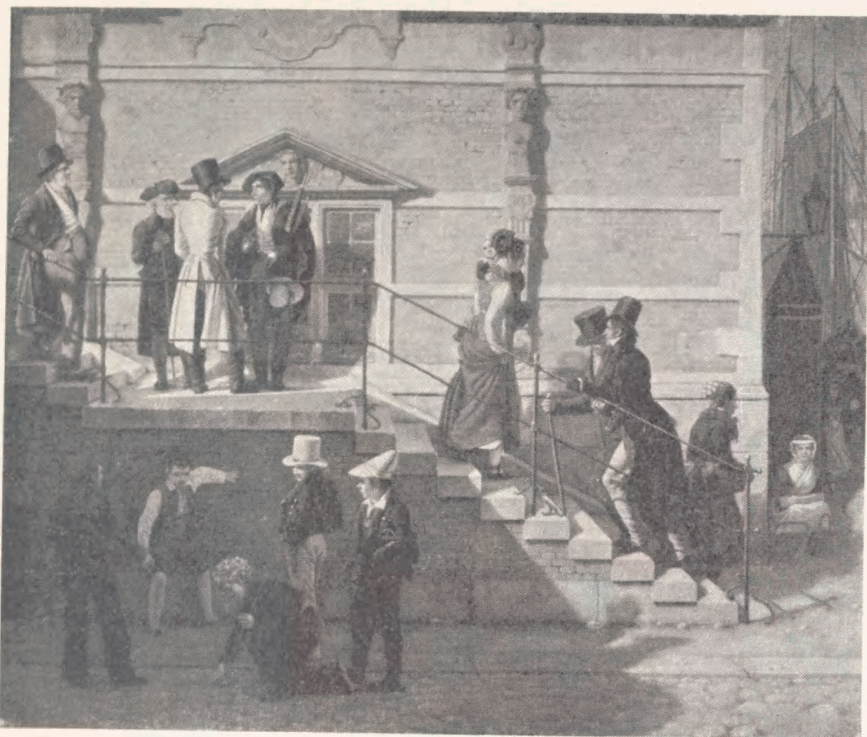
»I mellem Klokken 12 og 2 om Dagen er her altid flest Folk og ofte saa trangt, at man ikke kan komme frem. Egentlig er det kun $\frac{1}{4}$ af Huset, som rummer Folket, thi det Øvrige er optaget af Salgsboder (og Gange derimellem) og Handlende, som exponerer sine Varer. Der kan man købe alting. En Mængde Malerier, Figurer og Opslag beklæde Væggene og Pillerne. Folk vrimle, og onde Dunster gjøre ofte Snusdaasen behov. I den Henseende er Kiøbenhavns Børs ei behagelig. Den er ogsaa noget mørk. Her afgiøres alle Affairer – Alt udgiver en gruelig Støi, som presser Trommehinden. Man kommer ud og aander betydelig meget lettere i den rene ublandede Luft.«

I året 1800 havde foruden Schubothe, Ole Heglund, Liunge, J. G. Rothe samt Proft og Storck bogboder på Børsen, og der har været en meget livlig handel med bøger. Proft havde således ikke mindre end 900 abonnenter på Johannes Ewalds samtlige skrifter. København havde iøvrigt dette år et halvt hundrede boghandlere.

Schubothe havde som nævnt overtaget Mummets boghandel i det andet

Børsens første sal og stue. Efter Thurahs Den danske Vitruvius. 1746.

Den nu nedlagte bórstrappe i østgavlen. Maleri af M. Rørbye. 1826.

store ildebrandsår 1795 mod en betaling af 400 rbdlr. årlig, som Nitschke oppebar til sin død 1814. Efter overtagelsen førte han firmaet videre under sit eget navn. Han var flittig og delte sin tid mellem boden på Børsen og bogladen i Pilestræde. Han besøgte Leipzigmesserne og havde en livlig forretningsforbindelse med tyske forlag. I en stor hovedbog fra 1807–1845 (Kgl. Bibl.), der er ført på tysk, findes en lang række konti med forlag som Baedeker & Co., C.F. Becksche Buchh., Cotta, Dietrich, Herder, Brockhaus o. m. a.

Hans kundekreds var betydelig og betydende. I en hovedbog for 1811–28 finder vi som kunder bl. a. Wemmetoftes Kloster Bibliotek, Stiftamtmand de Thygesen, Major Grevenkopp Castenskiold, Biskop Münter, Danske Læseselskab, Bergen, Kammerherre Güldenchrone, Kammerraad Drewsen, Amtsprovst Grundtvig for Læseselskabet og Professor Oehlenschläger,

der i 1811 har købt en dansk og en tysk udgave af 1001 Nat. En meget stor konto bærer Etatsraad Benzons navn, General Gouverneur på St. Croix; i 1815–16 er han debiteret for bøger til ialt 1650 rbdlr.

Schubothe nøjedes ikke med at passe sine boglader, men drev en ret omfattende forlagsvirksomhed. Af betydelige udgivelser kan nævnes Rasmus Rask: Vejledning til det Islandske eller gamle Nordiske Sprog (1811) og Jens Krag Høst: Geheimkabinettsminister Grev J. F. Struensee og hans Ministerium (I–III 1824), der også udkom på tysk. I hans forlagskataloger findes navne som Jens Baggesen, Fr. Münter, M. F. Liebenberg, Fr. Plum, F. Thaarup, M. Vahl o. m. a.

I 1804 blev Schubothe hofboghandler. Han var meget afholdt af sine kolleger, og som indehaver af Børsens ældste boglade og iøvrigt som børs-

Læsende student foran en af Børsens »kælder-boder«.
Tegning af Eckersberg. 1841.

Tegning af børsboderne af Knud Gamborg (1828–1900). I forgrunden en bogbod, sandsynligvis Schuboths.

boghandler selv den ældste nød han stor agtelse. Dette gav sig udtryk, da han den 10. maj 1825 havde været 50 år på Børsen, først som lærling og og medhjælper og i de sidste 30 år som indehaver af den gamle ansete boghandel. I de 50 år havde han næsten daglig færdedes på Børsen. Samtlige bodlejere indbød ham til en fest, der fandt sted i et af Børsens lokaler, smykket med portrætter af Gyldendal (med hvem han iøvrigt havde haft en retssag), Proft, Rothe m. fl. Som »Dagen« beretter, lød hans pris højt i bunden og ubunden stil.

Tre år senere, 1828, hundredåret for firmaets grundlæggelse, døde Schuboths. I Fyens Stifts Adresse-Avis fra 12. august 1828 findes under rubrikken »Videnskabelighed« en nekrolog, der efter en redegørelse for Schuboths liv og gerning slutter således: »Udgiveren [Søren Hempel, Odense], som ved mangeaarig uafbrudt Venskabsforbindelse i den Afdøde havde

lært at skatte en sielden virksom, redelig, tjenstvillig og godmodig Mand, og hvem Tabet derfor gaaer saa nær til Hjerte, finder hans Minde saa ganske efter Fortjeneste hædret i følgende Linier i Kiøbenhavns Skilderie, og tillader sig her at omplante samme«. Her følger tre svulstige vers om den sølverlokkede gubbes livsaften.

Børsens betydning som boghandlercentrum aftog, efterhånden som Gyldendal og Reitzel i 1820'erne i stigende grad dominerede bogmarkedet, og da Boghandlerforeningen 1837 på Deichmanns initiativ blev stiftet, var en række meget betydelige boglader placeret i Latinerkvarteret.

Endnu omkring 1825 var Børsen dog sæde for en betydelig bogomsætning, og her fandtes flere boghandlere, foruden Schubothe Ludvig B. Theisen, Ivar Colding, Arentzen og Hartier, hvis boghandel 1810 var overgået til Chr. Steen, en af Boghandlerforeningens stiftere og flere gange formand. Schuboths boghandel i Pilestræde og på Børsen var med stor dygtighed fortsat af svigersønnen B. S. Langhoff, der ligeledes var medstifter af og flere gange formand for Boghandlerforeningen.

I en bevaret protokol fra 1832–60, som Langhoff førte og benævnedes »Erindringsbog fornemmelig med Hensyn til Forlags-Foretagender«, havde hver udgivelse sine »dagbogsblade«, hvoraf man kan følge Langhoffs dispositioner fra manuskriptets modtagelse og antagelse videre gennem fremstillingen til den færdige bogs udgivelse og afregning. Langhoffs erindringsbog er nok et nærmere studium værd; den fortæller en del om sin ophavsmand som den kloge forlægger, der ved en dristig handel kunne overraske den forsigtige Deichmann. Langhoff ledede det gamle firma til 1862, da han af helbredshensyn overdrog det til sin søn, og efter denne videreførte sønnesønnen forlaget til 1893, da det ansete Schubotheske forlag fik en ny glansperiode, til det i 1909 blev overtaget af Gyldendal.

Den Schubotheske boghandel var den sidste bogbod på Børsen; de andre bogboder var fuldstændig forsvundet, da grosserersocietetet 1857 overtog børssbygningen og Schubothe året forinden måtte rykke ud. Da et interessentskab »Børsbazaren« oprettedes i 1843, lejede dette samtlige boder undtagen den Schubotheske.

I 1844 fik bazaren tilladelse til at oplyse salen med brandlygter, en begivenhed, som blev markeret ved, at autoriteterne blev indbudt til at se

bazaren i den nye belysning, og i 1852 gik det endda så vidt, at bodlejerne fik lov til at anbringe bordlamper på diskene.

Børssalen var med sin særlige »Børslugt«, der betegnedes som »en aparte Blanding stammende fra Klipfisk og Tjære, Støv og forgemte Sager«, og trods sin dårlige belysning, sin tænderklaprende kulde om vinteren og kvælende varme om sommeren stadig meget yndet af byens borgere, men også af børnene, der brugte salen som legeplads, af betlere, der søgte ly for vejr og vind, og iøvrigt af folk, der benyttede Børsen som gennemgang til og fra Amager. Man kunne undre sig over, at børsboderne under så primitive forhold kunne holde ud igennem så mange generationer, men da butiksgader med udstillingsvinduer var et ukendt begreb, forstår man, at børsboderne var en seværdighed, der tiltrak sig besøgende fra nær og fjern, og som i den grad gik ind i byens livsrytme, at børnene længe efter bodernes nedlæggelse i hjemmene gik den gamle »børsdans«, hvor de parvis gik frem og tilbage under omkvædet: »Og jeg har fået lov af far og mor at gå på Børsen«.

I stormagasinerne har vi i dag en moderne form for børsboder, hvor boglader falbyder deres bøger side om side med alskens varer. At publikum efterhånden svigtede de gamle boder til fordel for de strøgbutikker, der opstod i 1800-årene, er forståeligt, men hvad bogboderne angår, er det bemærkelsesværdigt, at den ældste af dem alle, den Schubotheske, trods konkurrencen inde i byen holdt skansen, til børsherrerne rykkede ind og dermed satte punktum for børsboghandlerens virke gennem 225 år.